

Anyanyelvi őrjárat

Grétsy László rovata

KI VAGY MI LEHET
RAKONCÁTLAN?

Amióta nyelvművelésre adtam a fejemet, azóta jó néhányszor nekem szegezték már a kérdést, hogy milyen is a *rakoncátlan* gyerek, illetve miért nevezzük így a fegyelmetlen, fékezhetetlen, zabolátlan, örökösön izgó-mozgó, rendetlenkedő lurkókat. Mivel az utóbbi hónapokban ismét többen érdeklődtek efelől, úgy vélem, nem árt erről itt, a rovatban is szólni.

Mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, hogy mi a rakonca! Idézem az értelmező szótárt, bár azt hiszem, a Szabad Föld olvasói közül igen sokan ismerik ezt a szót is. Nos, a *rakonca* a kocsi, szekér, továbbá szánon levő tengelyek, illetve keresztgerendák végére szerelt rúd, melyhez a szekér, szán oldalait támasztják. Jelenti ezenkívül – az előbbivel szoros összefüggésben – a valamilyen teher szállító jármű (szekér, szán vagy akár vasúti kocsi) oldalaihoz erősíthető, felfelé álló rudat, amely többedmagával a magasra halmozott rakományt összetartja. Magát a szót egyébként már itt, a Kárpát-medencében vették át őseink a 13. század táján, alighanem a szlovén nyelvből. A szlovén *roku-nica* azt jelenti: nyél, fogantyú. Persze, mi, magyarok egy kicsit átforgmáltuk a szót: a magánhangzóit alacsonyabb nyelvválásúakkal cseréltük fel: az *o*-ból *a* lett, az *u*-ból *o*, *i* hangját pedig egy sajátságosan magyar hangfejlődés eredményeként el is hagytuk. (Hasonló módon lett nálunk a szláv *maliná*-ból *málna*, a *palica*-ból *pálca*, a latin *Dominicus*-ból pedig *Domonkos*.)

Ha már volt rakoncánk, akkor természetesen volt *rakonás* meg *rakoncátlan* szekerünk is. A Ballagi Mór-féle, 1873-ban megjelent, tehát immár 123 esztendősen értelmező szótárban ezt olvashatjuk a *rakoncátlan*-első jelentéseként: *rakonca nélkül való, aminek nincs rakoncája: rakoncátlan kocsi*. De második jelentésként már ott található ez az értelmezés is: *feket, fegyelmet nem ismerő; zabolátlan, kicsapongó*. Megjegyzem, hogy a régi nyelvben nemcsak a fiatalok, a gyerekek kedvelt jelzője volt a *rakoncátlan*, hanem képletesen felnőttrre, főleg asszonyra is mondták, hogy *rakoncátlan nyelvű*, vagyis igen szabad szája, aki nem tudja féken tartani a nyelvét. Szemléltetésül, íme, egy mondat Faludi Ferencnek Nemes Ember című, 1748-ban megjelent munkájából: „Nem szabad minden fecsegő ifjú legénynek vagy es ama rakoncátlan nyelvű asszonykának piacon árulni (azaz kifecsegni!), a mit mások titkon elkövettek.”

Napjainkban már nem annyira a *rakoncátlan nyelvű* személyeket szokás emlegetni, hanem inkább arra mondjuk, hogy *rakoncátlan*, akinek a magaviselete nem ismer korlátot, feket.

Feltámadt az öreg cigány hangja

– Képzelve el, anyus, délelőtt énekel az apám a rádióban! – lelkesedett a tolokocsis fiatalember. A cigányasszony élete során sok furcsaságot megélt már, de fia szavaira csak legyintett: – Ugyan, hallgass, apád tizenkét éve halott!

Pedig a fiúnak igaza volt. A Grammy-díjas Deep Forest együttes jóvoltából egy évvel ezelőtt valóban hallotta apja énekét, s azóta is számtalanszor. De nemcsak ő, hanem az egész világ. Az öreg cigány fájdalom hangja ugyanis a Freedom Cry című szerzemény által egykettőre ismert lett. Amint a Marta's Song is, melyben Sebestyén Márta dalol. Mindkét esetben feldolgozásról van szó, mely a két francia zenész, Eric Mouquet és Michel Sanchez alkotta Deep Forestnek köszönhető. Rostásék mégsem köszönik. Örömről csak kevés ideig tartott, ugyanis tőlük senki nem kérdezte meg, hogy használhatják-e

annyit mond erre: 1976 óta tart, kiessett a vonatból...

Előkerül egy Hungaroton-lemez, az 1976-os Gypsy Folk Songs From Hungary. Rajta a Huttyán gúnynevű Rostás Károly megsokszorozott arcképe. Különös figura, óriási bajusszal, huncut szemekkel. A dupla albumon ő is énekel. A hetvenes években vették fel a hangját. Szerződést nem kötöttek vele, azt sem tudta, hogy bakelitkorongra „nyomtatták”. Ha nem szól neki egy cigányasszony, hogy hallotta az énekét lemeztől, sosem derül ki számára a dolog. Ha már így esett, mégiscsak jó lenne néhány forint azért az énekért. Rostás felutazott Pestre, a lemezgyárba. Ott aztán az asztalra csapott. El is érte a célját: fizettek neki hétezer-ötszáz forintot. Aláírtattak vele egy gépelt szöveget, de hogy mit, azt nem közölték vele, ő pedig sem olvasni, sem írni nem tudott. Bizony, szerződés volt az, melyben lemond az összes további jogdíjáról. A frissen kapott bankkártyát sem maradt, mire Huttyán hazaért Öcsődre, jócskán kiköltekezett. Megdolgozott érte... Zoli fiú pedig apja halála után sem nyugodott bele abba, hogy néhány ezer forinttal szúrták ki az öreg szemét. Beperelte a lemezkiadót. Négy év után vesztéként kecmertgett ki az ügyből.

Most itt ez a Deep Forest-ügy, melynek számai szintén a hetvenes évekig nyúlnak vissza. Egy bizonyos Claude Flagel nevű úriember a belga televízióval Magyarországon készített helyszíni felvételeket. Főként cigányok énekét, táncát rögzítették. Az öcsődi Rostás (Huttyán) Károly hírneves volt, barátai közt tudhatta Ágh István költőt, Vígh Rudolf népzene-gyűjtőt. Nemcsak bohém életével, hanem kiváló táncművészségével, prima hangjával hívta fel magára a figyelmet. El is kápráztatta a külföldieket szívájdító énekével. Megpödrötte hatalmas bajuszát, zsebbe tette azt a néhány százast, amit biztatásul kapott, felhőrpintette borát, majd belekezdet a nótába. „Esik az eső...” Ezt éppen a börtönben tanulta. Hallani, amikor könnyekig elérzékenyül: „Anyus, majd megírom, mikor szabadulok.” Ez a felvétel azután évtizedekig pihent, mígnem Claude Flagel lemezkiadója, a Fonti Musicali 1993-ban piacra dobta a Rom som ame! (Cigányok vagyunk mi!) című CD-t. Ezen az öreg Rostás három számot énekel. A család persze nem tudott erről a kiadványról, egy fillér jogdíjat sem kaptak érte. Számukra akkor derült ki a dolog, amikor tavasszal személyesen Flagel adott nekik három tiszteletpéldányt. Nos, ezen a lemezen hallotta meg a Deep Forest két tagja azt a bizonyos Esik az esőt, amit

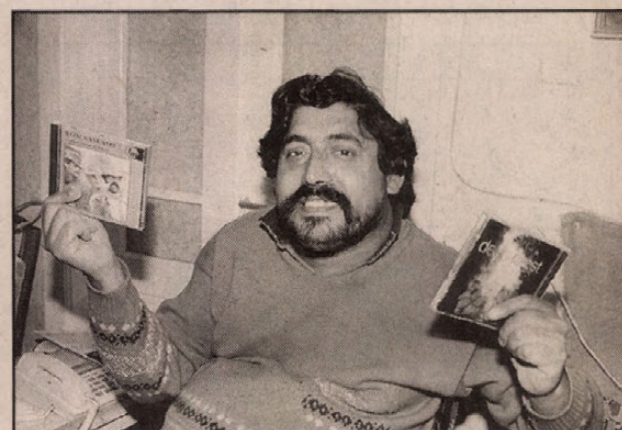
aztán felhasználtak. Tették ezt teljes lelki nyugalommal, mert úgy tudták, a jogdíjak tisztáztak, s ennek tudatában vállalkozott az album kiadására a Sony Music is.

Csak hogy Rostásék ezt nem hagyták annyiban. Beültek egy mikrobuszba, és nyugat felé vették az irányt. Claude Flagel álmában sem gondolta, hogy valaha bekopogtatnak nála az öcsődi cigánycsalád képviselői. Belga és francia újtukra elkísérte őket a Magyar Televízió forgatócsoportja és egy budapesti ügyvéd. Előbb Flagelhez mentek, aki eleinte szívélyesen diszkurált a vendégeivel, majd amikor kiderült, hogy mi járhatban vannak, komorabbá változott, és a televíziós felvételt is megtiltotta. Szerződést persze nem tudott mutatni, mely a néhai Rostás Károly énekével kapcsolatos felhasználásra vonatkozna. A Sony cég nem fogadta a kompiánát, a Deep Foresttel sem sikerült találkozniuk. A Francia Jogvédő Hivatalban megígérték, hogy szakvéleményt készítenek, de ennél többet nem tehettek. A hivatalos iratra azóta is várnak. Van azért hozadéka a kiruccanásnak: a három Rostás gyerek anyjukkal együtt világot láthatott. Micsoda élményeket gyűjtöttek az egy hét alatt! Örültek például a tengernek... Zoli tolokocsiban ülve látta lábát a vízbe, s közben tenyeréből szürcsölte a sós vizet. Mindezt vette a kamera. Zelki János riporter és Salamon András rendező dokumentumfilmjét a televízió már kétszer is vetítette.

Öcsődön szorítanak Rostásék. Sokan úgy hitték, külföldi újtukról megdagodva térnek majd vissza. Hát erre még várnuk kell. A lemezkiadóval peren kívüli egyezséget szeretnének. Egymillió dollárt, de ezt az összeget lefelé vagy felfelé is lehet tornáztatni. Ja, és nem feledkeznének meg a kamatokról sem. Esetleg a nyugati sajtó cikkezhetne is az ügyről, mert a nálunk nyilvánosságra került riportok valójában nem hozzák előbbre a végkifejletet. Ha nem sikerül az egyezés, akkor a Rostás család perre megy. A kereset a személyiségi jog megsértéséről és az előadói jogdíj elmaradt kifizetéséről szól majd. Jelen-

legi ügyvédjüktől tudják, hosszú derbi lesz, de érdemes belevágni. Hogy mire költenék azt a töméntelen pénzt? Nagy a család, a hét testvér és a rokkantnyugdíjas asszony osztozna rajta. Olyan házat építenének, ahol mindenki elférne, és szép bútorokkal vennék körül magukat. Ki tudja, hogy mindez álmom marad-e?

Rostásék esetét átlagban felül ösztöztetnek véli Tomori Pál, a Művészeti

Zoli a Rom som ame! és a Deep Forest CD-vel

A SZERZŐ FELVÉTELEI

Özvegy Rostásné a férje lemezborítóra sokszorozott arcképével

az öreggel készített hajdani felvételt. Becsapva érzik magukat. Kárterítést követelnek: kerekén egymillió dollárt.

Öcsődön keresem Rostásék. A cigánytelepet már régen otthagyták. A falu egyik sáros utcájában találom meg őket. Takaros kis házat építettek. Rostás Zoltán tolokocsival araszol elem kaput nyitni. Ez az első rácsodálkozásom. Hát így járta ő meg fél Európát? A család ugyanis felkerekedett a jogdíjak tisztázása érdekében. A következő csoda a szobában ér. Zoli fantáziadús grafikai sorakoznak a keretekben. Kár, hogy csak ezeken a falakon láthatók. Verseit is jó mélyre eldugta a szekrényben. Hja, azok a régi szép, termékeny évek, amikor még Budapesten tanult! És a harmadik csodát: tolokocsiban gördült naponta a mozgássérültek – szakközépiskolájába, úgy, hogy egyik testvére segített neki. De miért e tolokocsis élet? Csak

KURUCZ D. ISTVÁN

1914–1996

Kurucz D. István festőművésznek az Alföld és népe volt a nagy szerepe. Múlt időben szólunk a jeles művészről, mert a napokban – 82 éves korában – itt hagyott bennünket.

Hódmezővásárhelyen született, s szülőföldjén, a Kincses temetőben helyezték örök nyugalomra. A nagyvilágból – hiszen tanulmányúttai, kiállításai során sokfelé megfordult – mindig hazavágyott Váásrhelyre és a Hortobágyra. A végtelen alföldi róna, ahol az ég a földet éri, az akácok olén megbújó tanyák – gyakori témája volt műveinek. Nehéz léptű parasztemberek, piacozó népek, a kiskapuk előtt üldögélő, beszélgető atyafiak megörökítése szívéhez mindig közel állt. Életműve ezt, az általa is megélt világot tárja elénk.

Tornyai János, Endre Béla, a vásárhelyi nagy festő elődök útját járta. Sajátosan egyéni színvilága és ábrázolásmódja tette őt utánozhatatlan nagy egyéniséggé. A Képzőművészeti Főiskola freskó tanszékén is tanított. Példájára, magatartására rokonszenvet váltott ki sok fiatal képzőművészben úgy, hogy közülük számosan Váásrhelyen telepedtek le. A velük közösséget vállalók 43 éve rendszeresen – évenként – rangos kiállításokat mutatják be alkotásaikat. Kurucznak tehát jelentős része volt abban, hogy a „paraszt Párizs” gazdag képzőművészeti élete kiteljesedett.

Több kitüntetéssel ismerték el Kurucz D. István alkotótevékenységét. Életművéért 1985-ben kiérdemelte a Kossuth-díjat.

KÖNYVSAROK

Tar Sándor: Szürke galamb

Ha igaz, hogy az irodalom a világ tükre, akkor elég szörnyű tükörkép bontakozik ki világunkról Tar Sándor *Szürke galamb* című regényében. Olyan idegborzosgató, mint az amerikai thrillerek, amelyeket főműsoridő után sugároznak a tévében azoknak, akik úgysem tudnának aludni. A thriller rémfilm, rémregény. Ebben is rengeteg vér folyik, nemcsak az ökölcsepások, toroklémetszések, rendőr- és gengsztergolyók nyomán, hanem egy titokzatos járvány miatt is, melytől elvérzik, akit a titokzatos mérgekeverő szere megfertőz. Vad kergetőzések, szexjelenségek és őrzőgő verekedések váltakoznak hullaházi csendekkel, amelyek azonban váratlanul megmozdulnak – a halott felül a boncasztalon, hogy folytassa merényletsoroztatát, de a boncmester szerencsére kótyagos, és egy rutintmészéssel elvágja a történetnek ezt a fonálát.

Sok más fonál gombolyodik le. Enikő és a parittyás kis Dávid (aki végül lelővi Góliátot, azaz Csiszárt) nem eszik a mérgezett galambpörköltből, s Malvin, a rendőrmester jókor közbe lép, amikor jön a Nyúlászú, aki valójában csak horrormaszkot ragasztott az ajkára, de azért minden gazságra kész, ami egy thrillerben elképzelhető. A Lati-képű ezredes, a kopók gyöngyért szánjuk, amikor meghal, de sejtjük, ugyanolyan szadi, mint hat pár beosztottja és ugyanannyi bűnöző, csak ő a törvény szolgálatában tarthat, lőhet és téphet, amíg ezt nem vele teszik meg, s azért játssza a brutálist, mert valóban az. A történet fő fonala mint a gondosan szőtt pókháló fogja össze a szerteágazó és bonyolult históriát. Egy évekkel korábban alakult kommandó életben maradt

tagjai adnak találkát a három nap alatt lejátszódó regény helyszínén, egy kelet-magyarországi városkában, amelyet a bűn a vadnyugat színvonálára emel, már amennyiben a pokolba fölfelé vezet az út. A volt kommandósok egyike azért jött, hogy megszerezze a vérakasztó lötytyöt, melyet a derék öregúrnak álcázott gyerekgyilkos kevert, a másik, hogy az előbbi megelőzze, a harmadik, hogy leszámoljon a többivel. Elsorolni is hosszadalmas volna, ki mindenki keveredik bele a modern haláltáncakavalkádba. Rengeteg karakterfigurát mozgat az író, van ideje megrajzolni a szédítően pergő események közepette bűnös és áldozat, úzó és úzótt jellemképét, s miközben zajlik a krimi-horror, miközben a város lassan megmérgeződik – a mi kis világunk lelepleződik: a családok tagjai gyűlölik egymást, a járvány leple alatt anya gyilkolja meg gyermekét, fiú készül apát ölni; a tömegember nem finomabb a gengszternél, ha lapát van a keze ügyében; a kábítószér a maga megfontolt tempójában elvégzi ugyanazt a hatást, mint az elvérzett méreg, s a háttérből Csernobil szele fújdogál. Olvasás közben gyanakodni kezdünk, hogy időzített bomba ketyeg alattunk, s a pincében olajsókítók tanyáznak. Tar Sándor szociográfusi képességeit kamatoztatva művészregényt írt az amerikai thrillerek *parodizált* stílusában a mai magyar és közép-európai valóságról, mely még nem a pokol hetedik bugyra, hiszen a rendőr és a rendőrnő, a kamasz és a bimbózó lány szerelme végül reményt keltő alakul.

Alföldy Jenő